

Наукові перспективи
Видавнича група

Перспективи та інновації науки

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"

СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

СЕРІЯ "МЕДИЦИНА"

№10(56) 2025

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

*за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру
дієтології Наталії Калиновської*

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 10(56) 2025

Київ – 2025

УДК 378.147:81'373

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10\(56\)-367-376](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-367-376)

Дика Наталія Михайлівна кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри мовно-літературної освіти Інституту післядипломної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-1385-5027>

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА: РОБОТА НАД ЛЕКСИЧНИМИ ПОМИЛКАМИ

Анотація. У статті висвітлено проблему підвищення рівня культури усного і писемного мовлення сучасного педагога. Обґрунтовано, що актуальність досліджуваної проблеми зумовлена кількома ключовими факторами: значенням мовленнєвої культури у педагогічній діяльності; проблемою наявності лексичних помилок; необхідністю удосконалення мовленнєвої компетентності; впливом цифрових технологій тощо. Подано методичні підказки щодо самостійного аналізу типових лексичних помилок та визначення шляхів усунення їх. Виокремлено ознаки, які характеризують культуру мовлення педагога, зокрема такі: правильність; різноманітність; виразність; ясність; точність; нормативність; чистота; стислість; доцільність; логічність; простота; естетичність; багатство; актуальність; конкретність; практична спрямованість.

Підкреслено, що системна робота над культурою мовлення сприятиме вдосконаленню професійних навичок сучасного вчителя: ефективній комунікації, педагогічній майстерності, емоційному інтелекту, організаційним здібностям, критичному мисленню, цифровій грамотності тощо.

Узагальнено та класифіковано лексичні помилки, яких найчастіше припускаються педагоги: невідповідне вживання слів; порушення лексичної сполучуваності; багатослів'я (плеоназм); тавтологія; вживання лексичних діалектизмів; кальки з інших мов (лексичні русизми). Запропоновано практико-орієнтовані завдання та вправи щодо роботи над культурою мовлення, словник лексичних труднощів щодо слововживання та написання слів, а також надано методичні рекомендації щодо усунення мовленнєвих помилок у професійному спілкуванні.

Зроблено висновок про те, що якісне мовлення вчителя сприяє ефективному освітньому процесу, формуванню критичного мислення учнів та розвитку їхньої комунікативної компетентності, а систематична робота над лексичними помилками сприяє підвищенню професійної компетентності педагога, покращенню якості освіти та формуванню високої культури мовлення.

Ключові слова: загальна середня освіта, методика навчання української мови, мовленнєва культура, лексичні помилки, педагогічна майстерність, професійна компетентність вчителя.

Dyka Natalia Mykhailivna PhD of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Language and Literary Education of the Institute of Postgraduate Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-1385-5027>

SPEECH CULTURE AS A COMPONENT OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL SKILLS: WORKING ON LEXICAL ERRORS

Abstract. The article highlights the problem of increasing the level of oral and written speech culture of a modern teacher. It is substantiated that the relevance of the problem under study is due to several key factors: the importance of speech culture in pedagogical activity; the problem of the presence of lexical errors; the need to improve speech competence; the influence of digital technologies, etc. Methodological tips are given for independent analysis of typical lexical errors and determining ways to eliminate them. The features that characterize the teacher's speech culture are identified, in particular: correctness; diversity; expressiveness; clarity; accuracy; normativity; purity; brevity; expediency; logic; simplicity; aesthetics; richness; relevance; specificity; practical orientation.

It is emphasized that systematic work on speech culture will contribute to the improvement of a number of professional skills of a modern teacher: communication skills, pedagogical skills, emotional intelligence, organizational skills, critical thinking, digital literacy, etc.

The lexical errors most often made by teachers are summarized and classified: inappropriate use of words; violation of lexical compatibility; verbosity (pleonasm); tautology; use of lexical dialectisms; calques from other languages (lexical Russianisms). Practice-oriented tasks and exercises for working on speech culture, a dictionary of lexical difficulties in word usage and spelling, and methodological recommendations for eliminating speech errors in professional communication are proposed.

It is concluded that the teacher's high-quality speech contributes to an effective educational process, the formation of students' critical thinking and the development of their communicative competence, and systematic work on lexical errors contributes to increasing the teacher's professional competence, improving the quality of education and forming a high culture of speech.

Keywords: general secondary education, methodology of teaching the Ukrainian language, speech culture, lexical errors, pedagogical skills, professional competence of the teacher.

Постановка проблеми. У сучасній системі освіти мовленнєва культура педагога є не лише інструментом комунікації, а й визначальним чинником його професійної майстерності. Високий рівень мовленнєвої компетентності дає змогу вчителю не лише ефективно подавати навчальний матеріал, а й формувати у здобувачів освіти культуру мовлення, критичне мислення та мовну естетику. Водночас у педагогічній практиці часто трапляються лексичні помилки, які негативно впливають на якість викладання та сприйняття інформації. Виникає суперечність між високими вимогами до мовленнєвої культури педагога та наявністю типових лексичних огріхів у його мовленні. Ця суперечність актуалізує потребу в цілеспрямованій, покроковій, послідовній роботі над удосконаленням мовно-комунікативної компетентності вчителя, зокрема над усуненням лексичних помилок як складника підвищення професійної майстерності.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена кількома ключовими факторами: значенням мовленнєвої культури у педагогічній діяльності; проблемою наявності лексичних помилок; необхідністю удосконалення мовно-комунікативної компетентності; впливом цифрових технологій.

Якість мовлення педагога безпосередньо впливає на ефективність освітнього процесу, формування критичного мислення учнів та їхню здатність до самовираження. Сучасні дослідження вказують на те, що лексичні помилки досить часто трапляються у мовленні педагогів. Як правило, це призводить до неправильного розуміння навчального матеріалу та зниження рівня комунікації між учителем і учнями.

У педагогічній діяльності важливо не лише володіти мовою, а й правильно використовувати її відповідно до норм і стилістичних вимог. Робота над лексичними помилками сприяє підвищенню загальної мовленнєвої культури та професійної майстерності педагога. У сучасному освітньому середовищі, в якому активно використовуються цифрові платформи та дистанційне навчання, мовленнєва культура педагога набуває вагомого значення. Важливо адаптувати мовлення до нових форматів професійно-педагогічної комунікації та уникати мовних неточностей.

Отже, ця тема є важливою для вдосконалення педагогічної майстерності та підвищення якості освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження з теми культури усного і писемного мовлення сучасного педагога зосереджуються на кількох аспектах. У науковій літературі поняття «мова», «мовлення» та «культура мовлення» розглядаються багатьма дослідниками (зокрема Н. Бабич, О. Біляєв, О. Ганич, Н. Гуйванюк, А. Коваль, О. Кузнецова, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, М. Пентиліук, Т. Симоненко, О. Царик, І. Хом'як, Г. Шелехова, С. Ярмоленко та ін.). Визначається, що мовлення є формою існування мови, а культура мовлення включає точність, ясність, чистоту та багатство словника.

Дослідження вказують на необхідність підвищення мовленнєвої культури серед студентів, зокрема через навчальні курси, що спрямовані на розвиток професійного мовлення. Особливу увагу приділяють нормам мовлення, таким як лексичні, граматичні та стилістичні норми [1].

Важливим аспектом є впровадження нових методик навчання, які сприяють розвитку культури мовлення у закладах освіти. Це охоплює аналіз мовних помилок, роботу над акцентуацією та стилістичною правильністю мовлення [2; 3; 4].

Метою статті є висвітлення шляхів розвитку культури усного і писемного мовлення сучасного педагога та аналіз лексичних помилок.

Виклад основного матеріалу. Культура мовлення педагога визначається такими комунікативними ознаками: правильність; різноманітність; виразність; ясність; точність; нормативність; чистота; стислість; доцільність; логічність; простота; естетичність; багатство; актуальність; конкретність; практична спрямованість. Узагальнено роботу над вдосконаленням цих ознак подано на Рис. 1.

Мовленнєва культура вчителя

Рис. 1. Система роботи над мовленнєвою культурою вчителя

Отже, системна робота над культурою мовлення сприятиме вдосконаленню низки професійних навичок сучасного вчителя:

Комунікативні навички – чітке, логічне та грамотне мовлення допомагає ефективно передавати знання, мотивувати учнів і створювати сприятливу атмосферу на уроці.

Педагогічна майстерність – правильне використання мовних засобів сприяє кращому поясненню складних тем, що підвищує рівень засвоєння матеріалу.

Емоційний інтелект – культура мовлення допомагає вчителю краще розуміти емоційний стан учнів, коригувати власну манеру спілкування та уникати конфліктних ситуацій.

Організаційні здібності – чітке формулювання завдань та інструкцій сприяє ефективному управлінню навчальним процесом.

Критичне мислення – аналіз власного мовлення та робота над помилками розвивають здатність до саморефлексії та вдосконалення педагогічної діяльності.

Цифрова грамотність – у сучасному освітньому середовищі, де активно використовуються онлайн-ресурси, важливо володіти навичками грамотного письмового мовлення.

Лексичні помилки, яких найчастіше припускаються вчителі, можна класифікувати за такими основними типами (див. рис. 2):

Рис. 2. Основні типи лексичних помилок

Найчастіше кальковані вислови зустрічаються у фразеології. Деякі з них подано на Рис.3.

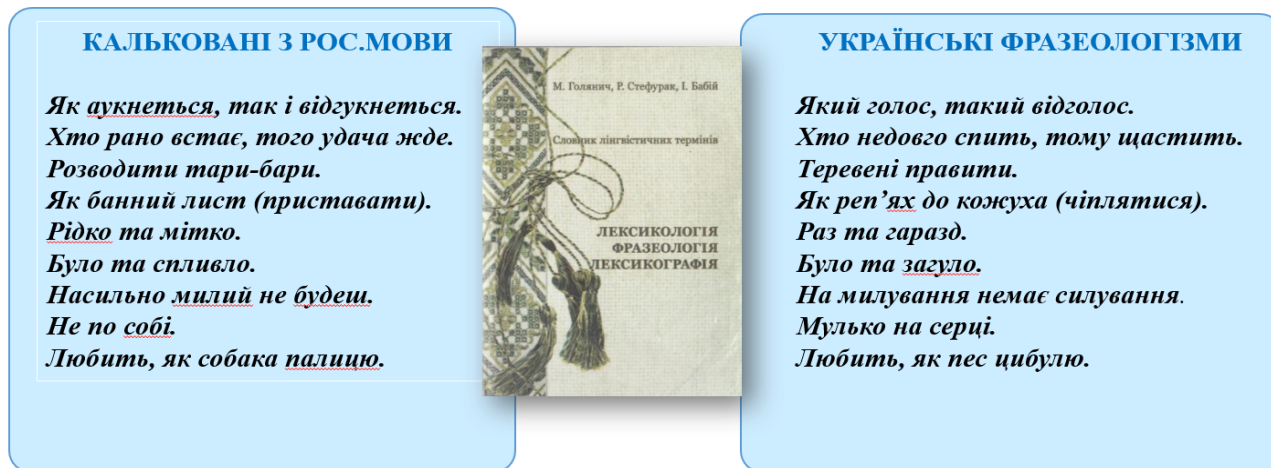

Рис.3. Приклади розповсюджених калькованих висловів

Особливе значення для покращення власного мовлення мають вправи на редагування речень та текстів. Постійна практика редагування допомагає виявляти й виправляти типові помилки – від лексичних огріхів до стилістичних недоречностей. З часом це формує мовне чуття. Такі завдання сприяють формуванню мовного чуття, моделюванню позитивного прикладу, удосконаленню мовлення та розвитку критичного мислення вчителя. Редагування дає змогу виявляти і усувати типові мовленнєві помилки, позбутися шаблонності, запозичень без адаптації, штучних зворотів – і натомість шукати природні, виразні формулювання. Тому наведемо приклад такого завдання.

Мовленнєвий фітнес для вчителя

Відредагуйте речення та поясніть допущені помилки.

1. Я брала участь у цікавому заході, який залишив мені незабутній ефект.
2. Після завершення інноваційного проєкту ми організували святкування для релаксу.
3. На міжнародній науково-практичній конференції порушувалися проблемні питання, але всі вони мали локальний характер.
4. Я отримав корисну інформацію від експерта по харчуванню.

Відповіді та пояснення:

1. ☒ ...який справив на мене незабутнє враження. ☐ Слово «ефект» у цьому контексті недоречне. Потрібно вживати «враження».
2. ☒ ...організували святкування для відпочинку. ☐ «Релакс» – невиправданий англіцизм, краще використовувати українське слово «відпочинок».
3. ☒ ...усі вони мали місцевий характер. ☐ «Локальний» часто вживають як кальку з англійського «local», хоча нормативний варіант – «місцевий».
4. ☒ ...від експерта з харчування. ☐ Вживання прийменника «по» у цьому контексті є помилкою. Правильно – «з харчування».

Ці помилки можуть знижувати якість мовлення педагога та впливати на ефективність освітнього процесу. Робота над їх усуненням сприяє підвищенню мовленнєвої культури та професійної компетентності вчителя. Для полегшення саморозвитку у цьому питанні наводимо Словничок лексичних труднощів, опрацювання якого сприятиме збагаченню лексичного запасу вчителя та удосконаленню його мовлення у різних життєвих ситуаціях.

Словничок лексичних труднощів

Таблиця 1.

Літературне (унормоване) мовлення	Розмовне (ненормоване) мовлення
Відтоді	З тих пір
Відтепер	З цих пір
Досі	До цих пір
Відколи	З яких пір
Принаймні (бодай, хоча б)	В крайньому випадку
Насамкінець	На самий кінець

Розширення словникового запасу та глибше розуміння значень і вживання слів; зменшення мовних помилок, неточностей і тавтології; здатність більш точно формулювати думки як в усному, так і в писемному мовленні, а відтак і відчуття контрольованості над мовним матеріалом, яке посилює авторитет учителя серед учнів – все це буде результатом систематичного опрацювання вибірки лексичних труднощів.

Таблиця 2.

Літературне (унормоване) мовлення	Розмовне (ненормоване) мовлення
Мороз поза шкірою пішов	Забігали мурашки по спині
Заморочити (затуркати; замакітрити) голову; затуркати (заморочити) кого	Задурити голову
Обіймати (мати) посаду; бути на посаді	Займати посаду
Поступатися	Іти на поступки
Якщо коротко, то...; коротко кажучи; у двох словах; одним словом; одне слово	Коротше кажучи

Не менш важливим є розвиток культури мовлення й в учнів. Це зумовлено важливою роллю мовлення як засобу формування особистості, реалізації

когнітивних процесів та ефективної комунікації в освітньому й соціальному середовищі. Високий рівень мовленнєвої культури сприяє не лише успішному засвоєнню навчального матеріалу, а й забезпечує здатність учня точно, логічно й етично виражати власні думки, аргументувати позицію, дотримуватися норм мовного етикету.

Крім того, розвиток культури мовлення є підґрунтям для формування загальнокультурної компетентності, критичного мислення та медіаграмотності. Зважаючи на зростання ролі інформаційного простору, здатність до свідомого, структурованого й коректного мовлення набуває особливого значення як індикатор загального інтелектуального розвитку особистості. Тому пропонуємо кілька завдань для учнів 7-х класів, які передбачають роботу над лексичними помилками.

Практико-орієнтоване завдання

Редактор мовної газети

Мета: навчитися розпізнавати та виправляти лексичні помилки в текстах різних стилів.

Учніам надається фрагмент тексту з лексичними помилками (наприклад: уживання слів у невласливому значенні, вживання зайвих слів, порушення лексичної сполучуваності, тавтологія, недоречна фразеологія та ін.).

Завдання – уважно прочитати текст (учитель добирає на власний розсуд), знайти та виправити помилки, пояснити свій вибір. Створити «відредаговану» версію для публікації у класній мовній газеті.

Можна також запропонувати учням самостійно написати короткий текст із прихованими лексичними огріхами для обміну з однокласниками.

Інтерактивне завдання

Мовна інспекція в онлайн-дослідженні

Мета: закріпити навички розпізнавання лексичних помилок у сучасних медіатекстах.

Форма проведення: робота з онлайн-ресурсами (сайти новин, блогів, соцмереж – заздалегідь підібрані вчителем).

Учні отримують посилання на тексти з потенційними мовними огріхами. Завдання – виявити лексичні помилки, зробити скриншоти з коментарями або описати фрагменти у Google Form/Padlet.

На уроці обговорюють знайдене, голосують за «найпоширенішу» помилку.

Завдання для групової роботи

Лінгвістичний редактор класного гіда

Мета: створити власний довідник правильного слововживання.

Форма проведення: учні працюють у мінігрупах (по 4-5 осіб).

Кожна група отримує набір речень, в яких наявні лексичні помилки. Спільно аналізують і редагують. Створюють розділ «Гіда мовної чистоти» (у вигляді плаката або презентації), додаючи приклади з життя або медіа. Презентують свою частину класові – формується спільна «книга-порадник».

Гра**Мовленнєвий лабіринт**

Мета: у захопливій формі тренувати вміння розрізняти правильне й неправильне вживання слів.

Форма проведення: квест або настільна гра (див. рис. 4).

Правила: Учні діляться на команди. Кожна клітинка гри – це завдання: знайти помилку, обрати правильне слово, пояснити вислів. За правильну відповідь – команда просувається вперед. Помилились – відступ назад. Перемагає команда, яка першою дійде до «Граматичної вершини».

Рис. 4. Лінгвістична гра «Мовленнєвий лабіринт»

Робота з текстом**Редактор мовлення**

Мета: навчитися виявляти та виправляти лексичні помилки в тексті; поглибити розуміння значень близьких за звучанням або написанням слів.

Форма проведення: індивідуальна робота.

Учитель надає учням текст (5–7 речень), у якому допущено 5–6 лексичних помилок (наприклад: уживання слова в невласивому значенні, пароніми, плеоназми тощо). Завдання учнів – уважно прочитати текст і виправити помилки, пояснивши кожну свою правку:

- ✓ що саме не так;
- ✓ яке слово слід ужити замість помилкового;
- ✓ чому таке заміщення є доречнішим.

За бажанням – скласти власне речення з правильним словом, щоб закріпити його вживання в іншому контексті.

Висновки. Мовленнєва культура є основою професійної майстерності: якісне мовлення педагога сприяє ефективному освітньому процесу, формуванню критичного мислення учнів та розвитку їхньої комунікативної компетентності.

Отже, систематична робота над лексичними помилками сприяє підвищенню професійної компетентності вчителя, покращенню якості освіти та формуванню високої культури мовлення.

Література:

1. Бабай Л. В. Усне та писемне мовлення студентів-аграріїв. Культура мовлення в закладах освіти, 2016. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/82657.pdf>
2. Авраменко В. Культура мовлення учителя як засіб професійно-педагогічної комунікації. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, № 2, 2020. 8–14. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2016.196061>
3. Габовда А.М., Луца М.В. Культура мовлення як складник професійної майстерності педагога. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*, Том 1. 2016. С. 50-58. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3411/3022>
4. Дика Н. Траєкторія ефективної комунікації вчителя: особливості професійно-мовленнєвого спілкування. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2023. № 40 (2). С. 39-44. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48388/1/N_Dyka_POTPPP_40_2023.pdf
5. Дика Н. М., Третяк О. П., Горобець С. І., Якунін Я. Ю., Шопіна М. О., Цибульська С. М. The Impact of Digitalization of Education on the Development of Key Teacher Competencies. *Revista de la universidad del zulia*, 14 (41). 2023. pp. 187-205. DOI: <https://doi.org/10.46925//rdluz.41.10>

References:

1. Babay L. V. (2016). Usne ta pysemne movlennya studentiv-ahrariyiv. *Kultura movlennya v zakladakh osvity*. [Oral and written speech of agricultural students. Speech culture in educational institutions]. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/82657.pdf> [in Ukrainian].
2. Avramenko V. *Kultura movlennya uchytelya yak zasib profesiyno-pedahohichnoyi komunikatsiyi*. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, № 2, 2020. 8–14. [Teacher's speech culture as a means of professional and pedagogical communication]. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2016.196061> [in Ukrainian].
3. Habovda A.M., Lutsa M.V. *Kultura movlennya yak skladnyk profesiynoyi maysternosti pedahoha*. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky*, Tom 1. 2016. S. 50-58. [Speech culture as a component of a teacher's professional skills]. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3411/3022> [in Ukrainian].
4. Dyka N. (2023). *Traiektoriia efektyvnoi komunikatsii vchytelia: osoblyvosti profesiino-movlennievoho spilkuvannia*. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. № 40 (2). S. 39-44. [The trajectory of effective teacher communication: features of professional speech communication]. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48388/1/N_Dyka_POTPPP_40_2023.pdf [in Ukrainian].
5. Dyka N. M., Tretiak O. P., Horobets S. I., Yakunin Ya. Yu., Shopina M. O., Tsybulska S. M. The Impact of Digitalization of Education on the Development of Key Teacher Competencies. *Revista de la universidad del zulia*, 14 (41). 2023. pp. 187-205. DOI: <https://doi.org/10.46925//rdluz.41.10> [in English].